

İNGİLİS DİLİNDƏ HÜQUQİ TERMINLƏRİN SINONİMLİYİ VƏ ONLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏ YOLLARI

Günel BAYRAMOVA*

Xülasə: Bu məqalədə hüquqi dildə tərcüməsi ən çox çətinlik yaradan problemlərdən biri kimi sinonim seçimi təhlil olunur, sinonimlərin növləri və hüquqi mətnlərdən götürülmüş bir çox nümunələr üzərində onların Azərbaycan dilində ekvivalentinin tapılması və tərcümə edilməsi yolları göstərilir. Məlumdur ki, dil xüsusi tarix və mədəniyyətin məhsuludur. Bu baxımdan müxtəlif sistemli dillər arasında tərcümə edərkən, tək dilin qanunauyğunluqlarına bələd olmaq deyil, həm də sahə üzrə müvafiq biliklərə malik olmaq zəruri şərtlərdən biridir. Hüquq mədəniyyətin ifadəsidir və hüquqi dillə ifadə olunur. Üslubuna görə hüquqi dil xüsusi ixtisaslaşmış dildir. İngilis və Azərbaycan dillərinin müxtəlif dil ailələrinə aid olması və iki ölkənin hüquq sistemləri arasında fərqlərin mövcudluğu hüquqi sənədlərin tərcüməsi zamanı çətinlik yaradan məqamlardan biridir.

Məqalədə həmçinin hüquqi terminologiyada leksik sinonimlik, mütləq və nisbi sinonimlər araşdırılır və təhlil olunur, dublet və triplet hüquqi terminlərinin Azərbaycan dilinə tərcümə yolları izah edilir.

Anahtar Kelimələr: *Uluslararası ilişkiler, Kamu diplomasisi, Akrabalık, Soydaşlık.*

Synonymity of Legal Terms in the English Language and Ways of Their Translation into the Azerbaijani Language

Abstract: This article analyzes the choice of synonyms as one of the most difficult issues of translation, and shows the types of synonyms and the ways of their translation and of finding their equivalence in the Azerbaijani language based on some examples taken from legal texts. At it is known, language is the product of a specific history and culture. In this regard, it is necessary, while translating between languages of different systems, not just to have a good command of the language, but to have skills in the relevant field. Law is the expression of culture and is given in legal language. For its style, legal language is a specialized language. The English and Azerbaijani languages belong to different language families, and there are differences between the legal systems of the two countries, which makes it difficult to translate legal documents. The article also examines and analyzes lexical synonymy, absolute and partial synonyms in legal terminology, and explains the ways of translating doublet and triplet legal terms into Azerbaijani.

Key Words: *Term, Law, Translation, Synonym.*

Giriş

Hüquqi tərcümə zamanı sahə üzrə müvafiq biliklərə malik olmadan orijinaldan seçilməyən tərcümə işi yaratmaq mümkün deyil. Hüquqi mətnlərin ingilis dilindən digər dillərə tərcüməsində üzləşilən ən əsas problemlərdən biri terminlərin sinonimliyidir. Sinonimlik sözlər arasında semantik və paradigmatik əlaqələrin bir növüdür və məna eyniliyi və yaxınlığı kimi başa düşülür. Dilçilikdə sinonimlik dilin zənginliyini göstərən müsbət hadisə sayılsa da, terminologiyada mənfi hal hesab olunur. Terminoloji sinonimlərin seçilməsi və tərcüməsi bəzən çətinlik törədə bilər.

Məlum məsələdir ki, ingilis dilində sinonimlərin zəngin olması və söz seçimi bu dili öyrənənlər üçün əsas problemlərdən biridir. Sinonimlərin mənasının yanlış anlaşılması nitqin dəqiqliyinə xələl gətirə bilər. Bu səbəbdən, nitqin dəqiqliyinə və səhihliyinə nail olmaq üçün söz seçiminə diqqət etmək, sinonimləri ehtiyatla seçmək lazımdır.

Sinonim seçimi və ya verilmiş sinonimlərə hədəf dildə ekvivalentin tapılmaması hüquqi sahədə də xüsusi çətinlik yaradan məqamlardan biridir. Buna səbəb müxtəlif hüquqi mədəniyyətlər və hüquqi sistemlərdə olan fərqliliklər, eləcə də müxtəlif dil ailələri arasındakı sistemlik fərqlərdir.

1. Hüquqi Terminlərin Sinonimliyi

Hüquqi mətnlərin dili uzun müddət araşdırılmışdır. Hüquqi tərcümə sənədlərin dili ilə bağlı olduğundan, tərcümənin ən çətin növlərindən biri sayılır. Hüquqi terminləri adi sözlərdən fərqləndirən ən əsas xüsusiyyət odur ki, xüsusi hüquqi anlayışların hər biri bir adla ifadə olunur. Bu baxımdan hüquqi dili riyazi dil də adlandırmaq olar. Bəzi mütəxəssislər hüquqi terminologiyada sinonimliyi qəbul etmirlər, çünki bir anlayış birdən çox sözlə ifadə

* Bakı Avrasiya Universiteti; gunel.eliyeva599@mail.ru

olunduqda, terminin terminoloji təbiətinə zidd vəziyyət yaranmış olur. Hüquqi terminologiya tərcüməsi xüsusi dəqiqlik və təcrübə tələb edən bir sahədir. Hüquqi mətnlərin dili yerli hüquqi sistemlə əlaqəli texniki dil hesab olunur.

2. Hüquqi Terminlərin İngilis Dilindən Azərbaycan Dilinə Tərcüməsi Zamanı Sinonim Seçimi və Onların Tərcümə Yolları

İngilisdilli hüquqi mətnlərdə istifadə olunan sinonim terminlər tərcümə üçün nə qədər çətinlik törətsə də, məxəz mətnlərdə aşağıdakı stilistik funksiyalar daşıyır:

1. *Qüvvətləndirmə*: Bu zaman mətndə mənanın gücləndirilməsi məqsədilə eyni anlayış müxtəlif sözlərlə ifadə olunur (Горюхов, 2023: 487). Bunun üçün məxfi məlumatların açıqlanmaması haqqında sənəddən götürülən nümunəyə baxaq: *“The client agrees to hold the confidential information in strict confidence and not to disclose, reveal or make known the confidential information to any person or entity”* – *“Müştəri məxfi məlumatları gizli saxlamağa və onları üçüncü tərəflərə açıqlamamağa dair razılıq verir”*. Mətndən görüldüyü kimi, *“disclose”*, *“reveal”* və *“make known”* əslində eyni mənanı ifadə edən sinonim fellər olsa da, eyni mətn daxilində həmcins üzv kimi ifadəliliyi daha da qüvvətləndirmək və məxfi məlumatların məxfiliyinin qorunub saxlanılmasına dair qoyulan öhdəliyin və qadağanın ciddiliyini qabartmaq və ya ön plana çıxarmaq məqsədi daşıyır. Bu feillərin hər üçü Azərbaycan dilində eyni məna kəsb etdiyindən, geniş semantik məna daşıyan ümumi termin kimi *“açıqlamaq”* feili ilə ifadə olunur. *“Warrant and guarantee”* sözlərinin hər ikisi müştəri və ya sifarişçi qarşısında verilən vəd və ya zəmanət deməkdir. Azərbaycan dilinə tam ekvivalentlik yolu ilə *“zəmanət”* kimi tərcümə olunsada, *“guarantee”* daha çox şifahi, *“warrant”* isə yazılı formada olur və tərəflər üçün icbari xarakter daşıyır.

Başqa bir misal: *Seller further warrants to Buyer that Seller will fully defend, protect, indemnify and hold harmless the Buyer...* Verilən nümunədə də *“defend”* və *“protect”* sözləri əslində eyni mənada istifadə olunsada, hüquqi sənəddə alıcının müdafiə edilməsinin zəruriliyini ön plana çıxarmaq məqsədilə iki dəfə təkrarlanır və Azərbaycan dilinə sadəcə bir sözlə, tam ekvivalentlik yolu ilə *“qorumaq”* və ya *“müdafiə etmək”* kimi tərcümə edilir. Görüldüyü kimi Azərbaycan dilində də eyni anlayış bir neçə sinonimlə ifadə oluna bilər. Ən uyğun sinonimin seçilməsi həm tərcüməçinin söz ehtiyatı, tərcümə ustalığı, həm də sahə üzrə biliklərindən, eyni zamanda kontekstin tələbindən asılıdır.

2. *Əlavətmə*: Sinonimlər əlavə məlumatların göstərilməsi və ya anlayışın aydınlaşdırılması məqsədilə də istifadə oluna bilər (Горюхов, 2023: 487). Məsələn, yaşayış yerinin icarəsi haqqında aşağıdakı nümunəyə baxaq: *“The landlord leases to the tenant the premises, hereinafter referred to as “The property” or the “Leased premises”* – *“İcarəyə verən icarədara mülkü (bundan sonra “Əmlak” və ya “İcarəyə verilən əmlak”) icarəyə verir. Görüldüyü kimi, müqavilə obyektinin aydınlaşdırılması və ya dəqiqləşdirilməsi məqsədilə, əslində eyni anlayışı ifadə edən “premises, property və leased property” sinonimlərindən istifadə olunur. Tərcümə zamanı təkrara yol verməmək üçün eyni kökdən gələn və eyni məna ifadə edən “mülk” və “əmlak” sözlərindən istifadə olunsada, mötərizədə müqavilənin əsas mətnində çəşqinlik yaratmamaq məqsədilə ancaq “Əmlak” və ya “İcarəyə verilən əmlak” sözlərinin istifadə olunacağı qeyd olunur. Bu kimi hallarda hətta sinonimlər eyni məna kəsb etsələr də, sənədin müxtəlif hissələrində, eyni sözün müxtəlif sinonimlərlə ifadəsi yolverilməzdir. Mətnin əvvəlində necə qeyd edilirsə, sona kimi eyni cür yazılmalıdır.*

3. *Variativlik*: Sinonimlər hüquqi mətnlərdə eyni anlayışların müxtəlif sözlərlə dəyişdirilməsi yolu ilə semantik variativlik yaratmaq məqsədilə də istifadə edilə bilər (Горюхов, 2023: 487). Buna misal olaraq, xidmət göstərilməsi haqqında

müqavilədən belə bir nümunəyə baxaq: “*The service provider agrees to provide the client with the following services*”, “*The service provider shall perform the services in a professional manner*” – “*Xidmət təchizatçısı sifarişçiyə aşağıdakı xidmətləri təqdim etməyə razılıq verir*”, “*Xidmət təchizatçısı xidmətləri peşəkar qaydada yerinə yetirməlidir*. Verilən nümunədə *provide* və *perform* sözləri mənaca müxtəlif olan sinonimlər hesab edilsə də, bu iki cümlədə əslində eyni mənada, “*xidmətlərin icra edilməsi*” mənasında işlənir.

3. İngilisdilli Hüquqi Mətnlərdə Mütləq və Nisbi Sinonimlər və Onların Azərbaycan Dilində Ekvivalentinin Verilməsi

Termin sinonimlər mütləq və nisbi olmaqla iki yerə ayrılır. Mütləq sinonimlərin özlərinin də *variantlar* və *dubletlər* olmaqla, iki növü vardır. Tam və ya mütləq sinonimlər dedikdə, eyni leksik mənaya malik olan, semantik və stilistik baxımdan fərqlənməyən və emosionallıq və ifadəlilik əlaqəsinə malik olmayan leksik-frazeoloji vahidlər nəzərdə tutulur. Bu sözlər ingilis dilində ifadə etdikləri çalarlara görə cüzi şəkildə bir-birindən fərqlənsələr də, Azərbaycan dilinə tərcümə olunarkən eyni sözlə ifadə olunur. Məsələn, *individual-person* hər ikisi *şəxs* və ya kontekstə uyğun olaraq, *fiziki şəxs* kimi tərcümə olunur. Mütləq sinonim cütlərinə həmçinin *mercy killing – euthanasia (evtanaziya)*, *seizure – forfeiture (müsadirə)*, *deceit – false representation (hiylə/aldatma)*, *individual – person (şəxs/fiziki şəxs)*, *to prohibit – to forbid (qadağan etmək)*, *to own – to possess (sahib olmaq)* kimi terminləri də misal göstərmək olar.

Sinonimlər mənə, funksiya, üslub və sair amillərdən asılı olaraq müxtəlif ekvivalentlik dərəcəsinə malikdir. Ekvivalentliyinə görə sinonimləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Tam ekvivalentlik: Bu cür sinonimlər mənə, funksiya və üslub baxımından, heç bir mənə itkisi olmadan uyğun gəlirlər. Məsələn, əmlakın alqı-satqısı haqqında müqavilədən belə bir nümunəyə baxaq: “*The seller warrants that he is the lawful owner of the property and that the property is free from any liens, encumbrances or claims*” – *Satıcı əmlakın qanuni sahibidir və əmlak bütün növ yüklülükdən azaddır*”. Bu cümlədə *liens, encumbrances* və *claims* sözləri tam ekvivalentlər hesab olunur, çünki verilən ifadələr Azərbaycan dilinə “*Yüklülük*” kimi tərcümə olunur. Yüklülük dedikdə, buraya məxəz dildə sinonim cütləri kimi işlədilən ifadələrin hər üçü, yəni girov, iddialar, ipoteka və s. daxil edilir. Bundan əlavə, “*Terms and conditions*”, “*null and void*” dublet terminləri də tam ekvivalentlərə misal göstərmək olar. Belə ki, “*Terms and conditions*” – “*Şərtlər*”, “*null and void*” – “*Etibarsız*” kimi tam ekvivalentlik yolu ilə tərcümə olunur.
2. Qismən ekvivalentlik: Bu qəbildən olan sinonimlər mənə, funksiya və ya üslub baxımından qismən üst-üstə düşən sinonimlərdir. Belə sinonimlər adətən Azərbaycan dilinə müxtəlif sözlərlə tərcümə olunur. Məsələn, konsaltinq xidmətlərinin təmin edilməsi haqqında müqavilədən nümunəyə baxaq: “*The consultant shall provide the client with advice, guidance and assistance...*” – “*Konsultant sifarişçini məsləhət, tövsiyə və yardımla təmin etməlidir...*”. Nümunədən də görüldüyü kimi, *advice, guidance* və *assistance* sözləri qismən sinonimlər sayılır və Azərbaycan dilinə müxtəlif sözlərlə tərcümə edilə bilər.
3. Natamam ekvivalentlik: Bu cür sinonimlər əslində mənə, funksiya, üslub baxımından uyğun gəlməsələr də, mənəni təhrif etmədən bir-birlərini əvəz edə bilirlər. Belə hallarda tərcümə zamanı müxtəlif transformasiya formalarından istifadə olunur (leksik, qrammatik, leksik-qrammatik) və hər səhifədə və ya mətnin sonunda müvafiq qeyd əlavə olunur. Xidmətlərin təmin edilməsi haqqında müqavilədən aşağıdakı nümunəyə baxaq: “*The company shall indemnify and hold harmless the customer against all damages arising out of the breach of this contract*” – *Şirkət sifarişçiyə bu kontraktın pozulması nəticəsində dəyən bütün zərərlərə görə təminat ödəməli və onu*

bütün öhdəliklərdən azad etməlidir. Göründüyü kimi “*indemnify*” və “*hold harmless*” ayrılıqda müxtəlif hüquqi məna kəsb etdiklərindən, natamam ekvivalentlər hesab olunurlar. “*Indemnify*” dedikdə, bir tərəfin digər tərəfin zərərini qarşılamaq öhdəliyi, “*hold harmless*” dedikdə isə, bir tərəfin digər tərəf qarşısında müəyyən hadisə ilə bağlı iddia qaldırmamaq öhdəliyi başa düşülür. “*Indemnify and hold harmless*” sinonim cütü ingilis dilində dublet termin hesab edilir. Buna bənzər başqa bir nümunəyə baxaq: “*Seller further warrants to Buyer that Seller will fully defend, protect, indemnify and hold harmless the Buyer and Buyer’s lawful successors and assigns from any adverse claim thereto* (Marta Chroma, 2011: 44). Bu nümunədə də *indemnify and hold harmless* sözləri Azərbaycan dilinə yuxarıda göstərilən qaydada tərcümə olunur.

İngilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edərkən, hüquqi mətnlərin tərcüməsində ən çox çətinlik yaradan məqamlardan biri nisbi sinonimlərdir. Çünki onları tam olaraq işlənmə yerinə görə bir-birləri ilə əvəz etmək mümkün deyil. Bəzən heç bir qarşılıq tapılmadıqda, hədəf dildə belə terminlər eyni sözlə əvəz olunur, ya hər səhifədə, ya da əlavə qeydlə mətnin sonunda izahı göstərilir. Məsələn *lawyer* sözü *vəkil* və ya *hüquqşünasa* verilən ümumi ad olsa da, sinonim kimi istifadə olunan *barrister* İngiltərədə vəkillərə verilən ən yüksək dərəcəni ifadə edir. Eləcə də *solicitor* Böyük Britaniyada qraflıqlarda ali məhkəmə işlərində ixtisaslaşan vəkilləri, *attorney* isə anqlo-akson ölkələrində digər şəxslərin adından çıxış edən nümayəndə, aşağı kateqoriya vəkillər hesab edilir. Azərbaycan dilində vəkilləri ifadə edən və ya onları dərəcələndirən başqa söz olmadığından, bu sözlərin hamısı *vəkil* kimi tərcümə olunsada, işlənmə yerinə uyğun izahlı tərcümədən də istifadə oluna bilər.

Tərcümənin digər növlərində (məsələn, bədii, ictimai-siyasi) tərcüməçi təkrara yol verməmək və ya qulağa yorucu gəlməməsi üçün mətdə müxtəlif yerlərdə rast gəldiyi eyni sözü ona yaxın və ya eyni məna ifadə edən başqa sözlərlə əvəz etməyə çalışır. Ancaq bu hal hüquqi mətnlərin tərcüməsində məqbul sayılmır. Məsələn, **agreement** sözü əgər mətnin əvvəlində **müqavilə** kimi tərcümə edilibsə, mətnin sonuna qədər neçə dəfə təkrarlanmasından və bu sözün **razılaşma, anlaşma, kontrakt** kimi sinonimlərinin olmasından asılı olmadan **müqavilə** kimi yazılmalıdır.

İndi isə mənaca yaxın olsa da, işlənmə yerinə görə fərqlənən nisbi sinonim cütlərinə baxaq:

Prison – jail (həbsxana)

Bu sözlərin hər ikisi Azərbaycan dilinə “həbsxana” kimi tərcümə olunsada, “jail” daha çox qısa müddətli, “prison” isə uzunmüddətli həbs üçün nəzərdə tutulan yer mənasında istifadə olunur.

Enquiry – inquiry (sorgu-araşdırma)

“*Enquiry*” sorgu, “*inquiry*” isə rəsmi araşdırma deməkdir. “En” sözünü fransız, “in” sözünü isə Latın dilindən gəlir. “*Enquiry*” həqiqət, bilik və ya məlumatlar üzrə sorgu, “*inquiry*” isə daha çox nəyinsə araşdırılması mənasında işlənir. Birinci söz daha çox Britaniya ingiliscəsində, ikincisi isə Amerikan ingiliscəsində istifadə olunur. Mənalari arasında aydın fərq olmasına baxmayaraq, bu sözlər qarşılıqlı şəkildə istifadə olunur (Лебедева, 2019: s.401).

Agreement – contract (razılaşma-kontrakt)

Bu sözlərin hər iki Azərbaycan dilinə razılaşma və ya müqavilə kimi tərcümə olunsada, əslində “*Contract*” dedikdə, iki və ya daha çox şəxs və ya müəssisə arasında hər hansı öhdəliyin yerinə yetirilməsi (və ya yetirilməməsi) ilə bağlı tərəflər arasında bağlanan hüquqi cəhətdən icbari razılaşma başa düşülür. Bununla belə, hər hüquqi razılaşma hər zaman “*contract*” hesab edilmir. Yalnız şərtləri yerinə yetirildiyi təqdirdə, istənilən razılaşma hüquqi qüvvəyə minir və “*contract*” hesab edilir. “*Contract*” yazılı olmaya da bilər; belə ki, bir çox

hallarda bütün şərtləri yerinə yetirilən şifahi razılaşma da qanuni və hüquqi cəhətdən icbari “*contract*” hesab edilə bilər. “*Agreement*” daha geniş anlayışdır və tərəflər arasında onların bir-biri qarşısında hüquq və məsuliyyətləri ilə bağlı olan istənilən razılaşma və ya anlaşma başa düşülür. Razılaşma (*agreement*) bəzən tərəflər arasında şərəf və ya söz üzərində qurulmuş razılıq mənasında da işləyə bilər və adətən fikirlərin konkret məqamda uzlaşması deməkdir. Razılaşma (*agreement*) biznes, kommertiya və ya məişət məsələləri ilə bağlı ola bilər. Razılaşma qanunla icra edildiyi halda müqavilə hesab edilir. Tərəflər razılaşmaya gəldiyi halda, müqavilənin şərtlərini özləri müəyyən edir; spesifik müqavilələrdə isə müqavilə şərtləri qanunla yerinə yetirilir. Bu sözlər Azərbaycan dilinə qismən ekvivalentlik yolu ilə tərcümə olunur. “*Contract*” sözü “*kontrakt*” kimi də tərcümə oluna bilər. Müqavilə başlıqlarında “*Contract agreement*” kimi yazıldıqda, bu, “*kontrakt razılaşması*” kimi tərcümə olunur. Belə olduqda da, “*contract*” razılaşmadan daha böyük və hüquqi baxımdan daha rəsmi anlayış olduğundan, üstünlük yenə də “*contract*” sözünə verilir.

Plaintiff – claimant (iddiaçı)

Əslində bu sözlər qarşılıqlı şəkildə bir-birini əvəz edə bilər. İngiltərə və Uelsdə 1998-ci ildən etibarən “*plaintiff*” sözü “*claimant*” sözü ilə əvəz edilsə də, bu gün “*plaintiff*” sözü İrlandiya, Şimali İrlandiya və digər ümumi hüquq yurisdiksiyalarında istifadə olunur. Şotlandiyada isə bu sözü “*pursuer*” əvəz edir. Göründüyü kimi, hüquqi terminlərin sinonimliyi areal xarakter də daşıya bilər. Bununla belə, hər üç söz Azərbaycan dilinə iddiaçı və ya zərərçəkmiş tərəf kimi tərcümə oluna bilər.

Defendant – accused (cavabdeh/təqsirləndirilən şəxs)

Hər iki söz cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxs mənasını verir. “*Accused*” sözü əyalət məhkəməsi və ali məhkəmədə, “*defendant*” sözü isə yerli məhkəmədə istifadə olunur. Şotlandiyada “*defendant*” sözündən istifadə olunmur.

Annex – appendix (əlavə/qoşma)

“*Annex*” və “*Appendix*” sözlərinin hər ikisi sənədə edilən əlavə və ya qoşma mənasında işləyir. “*Appendix*” adlanan qoşmada adətən əsas sənəddə əksini tapmayan məlumatlar qeyd olunur və orijinal nüsxə və ya fayla istinad edilir. “*Annex*” adlı əlavə isə əlavə məlumatların toplandığı ayrıca bir sənəddir. Ümumilikdə, hər ikisi əsas sənədə edilən əlavələrdir. Əsas nüsxə olmadan qoşma təqdim edilə bilməz. Qoşmanın məqsədi əsas nüsxənin daha yaxşı başa düşülməsi üçün əlavə məlumatlar, cədvəl və ya şəkillər, eləcə də nümunələr verməkdir. O, əsas mətnə əlavə edilməsə də, orijinal nüsxə üçün vacib əhəmiyyət kəsb edir. Qoşmalar adətən müəlliflər tərəfindən yazıldığı halda, əlavələr kənar biri tərəfindən də yazıla bilər (Лебедева, 2019: s.401).

Breach – violation (qanun pozuntusu)

Bu sözlərin hər ikisi də yaxın məna ifadə etsə də, kontekst daxilində bu sözləri bir-biri ilə əvəz etmək tövsiyə edilmir. Məsələn, müqavilənin pozulması dedikdə, “*violation of contract*” əvəzinə “*breach of contract*” işlətmək daha düzgündür. “*Breach*” dedikdə, icbari müqavilədə verilən və razılaşdırılan şərtlərin yerinə yetirilməməsi nəzərdə tutulur. “*Violation*” sözü də “qanun pozuntusu” kimi tərcümə olunsa da, daha çox cərimələr və ciddi cəzalar üçün istifadə olunur. “*Violation*” daha çox qaydalara qarşı çıxılması və qeyri-qanuni davranış mənasında işləyir. Bununla belə, hər ikisi Azərbaycan dilinə tam ekvivalentlik yolu ilə “*pozuntu*” və ya “*qanun pozuntusu*” kimi tərcümə olunur.

To rescind – to repudiate – to terminate (ləğv etmək; xitam vermək)

“*Repudiate*” dedikdə, daha çox nəyinsə doğruluğu və ya etibarlılığını inkar etmək, “*rescind*” dedikdə, ləğv etmək və ya etibarsız elan etmək nəzərdə tutulur. Göründüyü kimi sözlərin mənaları arasında incə incə fərqlər var. Bu baxımdan bu sözlər kontekst daxilində bir-birini əvəz edə bilirlər. Pozuntu edən tərəf müqaviləni ləğv edə bilər, ancaq ona xitam verilməsi yalnız digər tərəf ləğvetmə halını qəbul etdiyi təqdirdə baş verir. Beləliklə, “*termination*” xitamvermə mənasında işləyir və göstərilən iki sözdən işlənmə yerinə görə

fərqlənir. “Rescind” həmçinin tərəflərin indi və gələcəkdə bütün öhdəliklərdən azad edilməsi deməkdir. Xitamvermə ləğvetmədən fərqli olaraq razılaşmanı tanıyır və tərəfləri öz məsuliyyətlərindən azad etmir. Beləliklə, bu sözlər Azərbaycan dilinə natamam ekvivalentlik yolu ilə tərcümə olunur (Лебедева, 2019: s.402).

Intentional – willful (məqsədli, qəsdli)

Bu sözlər mətn daxilində bir-birini əvəz edə bildiyindən, mütləq sinonimlər hesab edilir və Azərbaycan dilinə tam ekvivalentlik yolu ilə tərcümə olunur. Bununla belə, “willful” daha çox mənfi mənada işlənir.

To accuse – to charge (günahlandırmaq)

“Accuse” sözündən istifadə edərkən, kimisə nəyisə etməkdə günahlandırırırsınız. Məsələn, kimisə tənbellik və ya dürüst olmamaqda günahlandırma bilərsiniz. Kimsə qanuna zidd bir hərəkət etdikdə, onlar cinayətdə günahlandırılır və məhkəmə qarşısında çıxarılır. “Charge” sözü isə daha çox günahlandırma üçün sübut olduğu halda istifadə olunur. Kiçik xətlər üçün günahlandırarkən, “charge” sözündən istifadə edilmir (Лебедева, 2019: s.403)..

Bu siyahını daha da artırmaq, onlarla əlavə sinonim cütlərini buraya əlavə etmək olar.

4. Dubletlər və triplətlər və onların Azərbaycan dilinə tərcümə yolları

Dublet və triplet terminlər ingilis dilində daha çox hüquqi mətnlərdə istifadə olunan və “and” bağlayıcısı ilə bağlanan standart ifadələrdir. Orta əsrlərdə hüquqşünaslar Latın, fransız və ingilis dillərindən qarışıq istifadə edirdilər. Müxtəlif dillərdə söz cütlərindən istifadə hüquqi dilin terminologiyasında bir sıra dubletlərin yaranmasına gətirib çıxardı. Dublet terminlərin yaranma mənşəyi ilə bağlı başqa bir ehtimala əsasən, əvvəllər vəkillərə tərtib etdikləri sənəddə işlənən söz sayına uyğun ödəniş etdiklərindən, bu, eyni və ya yaxın mənalı sözlər cütündən istifadə hallarını artırdı və dublet və triplet terminlərin yaranmasına gətirib çıxardı. Bunlara misal olaraq, *fit and proper (uyğun)*, *null and void (etibarsız)*, *terms and conditions (şərtlər)*, *controversy or claim (iddia)*, *agree and covenant (razılaşmaq)*, *cease and desist (dayandırmaq)* və digər sözləri göstərmək olar.

Triplet terminlərə misal olaraq, *cancel, annul and set aside (ləğv etmək)*, *convey, transfer and set over (ötürmək)*, *give, devise and bequeath (ötürmək, miras qoymaq)*, *null, void and of no effect (etibarsız)*, *tamper with, damage, or destroy (zərər vermək)*, *ordered, adjudged and decreed (qərar verilmiş, sərəncam verilmiş)*, *rest, residue and remainder (qalan)*, *right, title and interest (hüquq)*, *to all intents, constructions and purposes (bütün məqsədlər üçün; bütün məqsədlərlə)*, Göründüyü kimi bu qəbildən olan sözlərin hər ikisi və ya üçü mütləq sinonim sayıldığı üçün Azərbaycan dilinə bir çox hallarda sadəcə bir sözlə, yəni tam ekvivalentlik yolu ilə tərcümə edilə bilər.

Bəzi dublet terminlər sözünü vasitəsilə düzəlir. Bu qəbildən olan terminlərə misal olaraq, *by and between*, *by and with* sözlərini göstərmək olar. Məlumdur ki, burada sözönlərinin birlikdə işləndiyi sözlər köməkçi nitq hissələridir. Sözünü seçimi məxəz və hədəf dillərində fərqli olduğundan, belə ifadələr işləndiyi kontekstə bağlayıcının hər iki tərəfində verilən sözlərdən birini seçməklə tərcümə olunur. Məsələn, *This agreement is made and entered into by and between the following parties...* cümləsində istifadə olunan *by and between* sözönlü dubleti “tərəfindən və arasında” kimi, yəni qismən ekvivalentlik yolu ilə tərcümə etsək, bu, Azərbaycan hüquqi dilinin qanunlarına uyğun gəlməz. Bu hal ingilis dili üçün xarakterikdir. İngilis dilində hazırlanan müqavilələrin əksəriyyəti göstərilən şəkildə başlayır. Ona görə də verilən cümlədə işlənən *by and between* dubleti tam ekvivalentlik yolu ilə ya “tərəfindən”, ya da “arasında” kimi, yəni sözönlərindən birini seçməklə tərcümə olunur (Marta Chroma, 2011: 44). O zaman cümlənin tərcüməsi belə olacaq: *Bu müqavilə aşağıdakı tərəflər arasında bağlanmışdır.*

Beləliklə, hədəf dilin qanunauyğunluqları tərcümə zamanı gözlənilməlidir.

Nəticə:

Əvvəllər dilçilər hüquqi mətnlərin tərcüməsi zamanı sözbəsöz tərcüməni əsas götürürdü. Zaman keçdikdə, hərfi tərcümənin düzgün yol olmadığı qənaətinə gəldi və hərfi tərcümənin yalnız yaxın və ya eyni qanunauyğunluqlara malik dillər arasında aparılmasına qərar verildi.

Beləliklə, hüquqi tərcümə tərcümənin ən çox dəqiqlik tələb edən sahələrindən biridir. İngilis dilində termin sinonimlər çox olduğundan, onların Azərbaycan dilində dəqiq qarşılığının verilməsi tərcüməçidən ustalıq tələb edir. Hüquqi mətnlərdə işlənən terminlərin sinonimliyi adi sinonimlərdən fərqlənir. Adi mətnlərdə sinonimlər bir-birini əvəz edə bildiyi halda, hüquqi mətnlərdə yaxın mənalı sinonimlər bir-birini əvəz etməyə də bilər. Çünki hər bir söz konkret bir anlayışı ifadə etməlidir. Əks halda bu, həm sahə üzrə mütəxəssislər, həm də tərcüməçilər üçün çaşqınlıq yarada bilər. İngilis dilində hüquqi mətnlərdə işlənən termin sinonimlər Azərbaycan dilinə tam, qismən və ya natamam ekvivalentlik yolu, Azərbaycan dilinin hüquqi dili və dilin ümumi qanunauyğunluqlarına əməl etməklə tərcümə olunur.

ƏDƏBİYYAT

- Abbasov Abbas, Bayramova Aytən (2008), *Short English-Azeri Law Dictionary* (İngiliscə-Azərbaycanca qısa hüquq terminləri lüğəti), Bakı: Çinar-Çap, 2008
- Amy Hackney Blackwell (2008), *The Essential Law Dictionary*, Sphinx Publishing, 2008, ISBN 978-1-57248-780-2
- Браун Джиллиан Д., Райс Салли. Пр/офессиональный английский в использовании. Закон. —Издательство Кембриджского университета, 2007.
- Лебедева, М. В. Синонимия терминов права (на материале юридических терминов английского языка) / М. В. Лебедева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 19 (257). — С. 398-404. — (дата обращения: 07.04.2024)
- Денисова, А. А. Семантика терминов общей теории права: дис.... канд. филол. наук. / А. А. Денисова. — М., 1992. — 177 с.
- Jiri Kucera, *The Use of Synonyms in American Legal Texts: bachelor's diploma thesis*, Masaryk University, 2011 s.8-13
- Г.Х.Шамсеева, К проблеме синонимии терминов права (на материале юридических терминов английского и татарского языков), Вестник Челябинского Государственный Университет 2012, No.21 (275), s.137-142
- Горюнов, Н. С. Терминология в юридическом английском языке: синонимы и сложности их перевода / Н. С. Горюнов, Ю. В. Кокора. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 51 (498). — С. 487-488. — (дата обращения: 07.04.2024).
- Marta Chroma, *Synonymy and Polysemy in Legal Terminology and Their Applications to Bilingual and Bijural Translation*, Charles University Law School, Research in Language, 2011, vol.9.1., s.39-48, DOI:10.2478/v10015-011-0004-2
- Ondrej Klbal, *Synonyms as a challenge in legal translation training*, Palacky University Olomouc, Czech Republic, 2022, vol.27, No.4, s.69-74, DOI: 10.15290/bsp.2022.27.04.05

